

ПЕРЕДМОВА

Повне ім'я письменника Фахр ед-гін Алі Сафі ібн Камаль ед-гін Камаль Хусейн Ваїз аль-Кашефі. Народився Алі Сафі наприкінці 60-х або ж на самому початку 70-х років XV ст. в місті Герат, що на північному заході сучасного Афганістану, або ж в іранському місті Сабзавар, звідки привіз його у ранньому дитинстві в Герат батько. Його батько Хусейн Ваїз Кашефі (пом. у 910/1504-1505) був професійним проповідником, а також блискучим письменником.

Даних про життя Алі Сафі та його батька збереглося небагато. Більше відомо про його рідне місто Герат, яке наприкінці XV ст. було великим культурним та літературним центром. На рубежі XIV і XV ст. в Гераті сформувалась нова так звана тимуридська, або гератська, школа художників-мініатюристів, найвизначнішим представником якої був геніальний художник Камаль ед-гін Бегзад (пом. у 1533 або ж у 1536 р.). У цьому ж місті творили і останній класик персько-таджицької літератури Нур ед-гін Абдаррахман Джамі (1414-1492) та основоположник узбецької класичної літератури Алі-Шер Навої (1441-1501), який так само писав вірші перською мовою.

На час літературної та проповідницької діяльності Алі Сафі Герат уже втратив своє значення великого культурного центру і був сильно зруйнований та спустошений узбецькими правителями Середньої Азії із династії Шейбанідів та новими володарями Ірану із династії Сефевідів, які безнастанно відвойовували це місто одне в одного. Війни з узбецькими ханствами Середньої Азії тривали при шахові Тагмаспі I (1524-1576) безперервно. Узбецькі хани Мавераннагра майже щорічно здійснювали походи в Хорасан і не раз брали місто Герат. Так, у 1528 році кизилбаші завдали Убайдуллах-ханові Узбецькому нищівної поразки при Турбет-е шах Джам, але щойно кизилбашське військо відійшло, Убайдуллах-хан знову взяв гору і зайняв, правда на час, Мешхед і Герат (1529 р.). За свідченням історика Мунтазіма Насирі, «у 938/1532 році 29 рамазана Убейд-хан з великим військом підійшов до Герата і взяв місто в облогу, і перейняв він городянам дорогу для води і харчів, і справа гератців із дня на день ставала все гіршою та сутужнішою, і голод сягнув такої міри, що люди стали їсти м'ясо собак та котів, і це місто перебувало в осаді й голоді аж до 14-го рабі-уль-аввала 939/1533 року, коли до Убейд-хана дійшла звістка про наближення в цю сторону шаха Тагмаспа і він вдався до втечі, і Герат був звільнений від облоги».

За невідомих обставин та без жодної видимої причини Алі Сафі, як і багатьох інших городян, під час осади Герата правителем Абу-ль-Газі, який більше відомий як Убайдаллах-хан-Узбек (1534-1539), було вкинуто до в'язниці, про що він розповідає в передмові до своєї книги «Латаїф ат-таваїф». Після звільнення Герата від Убайдаллах-хана, після перенесених страждань в останні роки і виснажений до краю Алі Сафі вирішив податися в яке безпечніше місце. Він вирушив у Гарджистан, глуху гірську провінцію з непрохідними дорогами, розташовану на схід від Герата, між Мерв-ар-рудом, Гуром та Газною, аби там знайти захисток в шаха Сейф аль-Мулюка Мохаммед-Султана. Шах Мохаммед-Султан ласкаво прийняв Алі Сафі, і відтоді його страждання життя перемінилося в спокій. На знак подяки за вчинені добродіїства він написав шахові похвальні вірші

і подарував йому з посвятою «Латаїф ат-таваїф», написану в попередні роки.

Та не привела йому доля після стількох пригод і знегод пожити в мирі й лагоді: шах Тагмасп I Сефеві в перших місяцях весни того ж року виправив Мунташа-Султана, Хусейн-хана й еміра Бека-Румлу на завоювання Гарджистану, а сам подався на прощу в Мешгед, до гробниці восьмого шиїтського імама Алі-Різи. Про це, зокрема, розповідається в істориків Ахмеда ібн Мохаммеда аль-Гаффарі аль-Казвіні у його творі «Списки прикрашувача світу», присвяченому шахові Тагмаспу I, та в Хасана-бека Румлу в творі «Найкращий із літописів». Оскільки рай Гарджистану перемінився в палаюче пекло, Алі Сафі був змушений знову вдатися до втечі, і цього разу повертати назад до Герата. Через численні випробування, яких йому довелося зазнати в останні роки, виснажений тяжкими гірськими дорогами Гарджистану він помер біля стін Герата того ж 1533 року, і його тіло внесли до міста на погребальних ношах.

Перу Алі Сафі належить кілька книг богословського характеру, та лише «Латаїф ат-таваїф» закріпило ім'я Алі Сафі в історії перської літератури. Буквальний переклад назви книги, заримованої згідно з історико-літературною традицією, звучить таким чином: «Жартівливі оповіді про різних людей», і ця назва повністю відображає зміст книги.

Значення «Латаїф ат-таваїф» полягає передусім в тому, що письменник зібрав у цій книзі все найкраще з творів, писаних як перською, так і арабською мовою. «Латаїф ат-таваїф» з повним правом можна назвати енциклопедією перського гумору, яка за обсягом та багатством матеріалу співвідноситься із твором великого антологіста Мохаммеда Ауфі (1172/1177-1233/1243) «Зібрання історій та світочі переказів».

У багатьох випадках Алі Сафі вказує на джерела запозичень оповідань із творів своїх попередників, зокрема Мохаммеда Ауфі, Убейда Закані, із творів свого батька Хусейна Ваїза аль-Кашефі, а також своїх

великих сучасників Алі-Шера Навої та Абдаррахмана Джамі. Він також активно використовував матеріал із літературної антології не завжди достовірного Давлятишаха Самарканді (пом. у 1494/1495 р.) «Антологія поетів», а також із менш відомих творів, писаних як арабською, так і перською мовою.

Проте Алі Сафі не завжди виступає таким собі компілятором та укладачем, він не обмежується лише писемними джерелами — і в цьому його відмінність од багатьох його попередників. Він включає до своєї книги зразки гератського міського фольклору — до них відносяться оповідання про Джамі, оповідання про Бінаї та Алі-Шера Навої та всі інші оповідання, дія яких відбувається в Гераті у XV ст., а також такі оповідання, які він уперше вводить в обіг від свого імені. Алі Сафі з повним правом можна назвати творчим письменником з великою ерудицією, який не просто компонував анекдоти, а й опрацьовував їх, роблячи ближчими й зрозумілішими сучасному читачеві.

ЛИХОВІСНИЙ ПРИХІД

Джафар ібн Умаййа* був одним із головних полководців Абдальмаліка ібн Марвана**. Коли Мусаб ібн Зубайр*** рушив війною на Абдальмаліка, Джафар оголив свого меча проти Абдальмаліка і, одвернувшись від нього, пристав до Мусаба. І коли Мусаба убили, Джафар знову прийшов до Абдальмаліка й став благати пощади.

— Нехай же не буде над тобою милості Аллаха! — сказав Абдальмалік. — Ти зрадив мене і приєднався до мого ворога. Навіщо ти тепер повернувся назад?

— За багато разів я переконався, що коли пристаю до чужих, то приношу їм одне лише лихо. Я навмисне пішов до Мусаба, щоб принести йому поразку, і коли ти звоював його, тоді вже й вернувся до тебе.

Абдальазіз засміявся і не став його карати.

ЧУДОТВОРЕЦЬ

Один чоловік прийшов до халіфа Мутасіма* і об'явив себе чудотворцем.

— Яке чудо ти можеш робити? — спитав халіф.

— Я можу оживити мертвого, — сказав той чоловік.

— Якщо ти покажеш це мені, я в тебе увірую, — сказав Мутасім.

— Принесіть мені гострого меча, — сказав той.

Халіф велів принести свого меча і дати отому буцім чудотворцеві.

— О халіфе, — сказав той, — ось я при тобі відрубав голову твоєму візиреві і в ту ж мить оживлю його.

— Нехай буде так, — сказав халіф, а тоді повернув голову до візира й спитав у нього:

— А ти що на це скажеш?

— О халіфе, — вигукнув той, — хто ж із доброї волі віддаватиме себе на вірну погибель? А крім того, я не вимагав у нього доказів чудотворства, я й так йому вірю.

Мутасім засміявся і нагородив його дорогим халатом, а того чоловіка, що об'явив себе чудотворцем, відправив до бжевільні.

ДАРУНОК ХАЛІФОВІ

Якось Джафар ібн Ях'я ібн Халід Бармакі* та Гарун ар-Рашид** їхали степом. Коли ж це перед ними з'явився караван верблюдів, нав'ючених мішками з золотом.

— Звідки така сила золота? — спитав Гарун ар-Рашид.

— Це прислав у дарунок халіфові Алі ібн Іса з Хорасану, — відказали йому.

А Гарун незадовго перед тим призначив Алі ібн Ісу намісником Хорасану, змінивши з цієї посади Фазля ібн Ях'ю, брата Джафара Бармакі. Побачивши таку силу золота, Гарун повернув лице до Джафара і сказав йому з докором:

— Де ж було це золото, коли урядував твій брат?

— У кишенях своїх господарів.

